

HALEP VALİSİ VE ESTERGON BAŞ MUHAFAZISI EBUBEKİR PAŞA'NIN MUHALLEFÂTI

(1684)

Dr. Öğr. Üye. Muhammed YAZICI*

“...Vire virenlerin işi bitdi; Bellü başluların başı gıtdü...” (Şakul 2021:498)

ÖZ

Bu çalışma, XVII. yüzyılda doğu-batı ticareti arasındaki önemli bir merkez konumundaki Halep şehrinde valilik yapan ve ardından katıldığı Avusturya seferi esnasında öldürülerek malları müsadere edilen Ebubekir Paşa'nın muhalefâtının incelenmesini kapsamaktadır. Kaplan Mustafa Paşa'nın kethüdalığını yapan Ebubekir Paşa 6 Ağustos 1682 tarihinde Halep valiliğine atanmış ve burada yaklaşık bir yıl görev yaptıktan sonra Avusturya Seferi için 12 Haziran 1683'de emrindeki askerlerle Ösek'de toplanan orduya katılmıştır. Ebubekir Paşa 11 Ekim 1683 yılındaki Ciğerdelen yenilgisi üzerine Estergon baş muhafızı olmuştur. Estergon Kalesi'nin Baş muhafızı iken kaleyi teslim ettiği için yanındaki diğer komutanlar ile birlikte boğularak öldürülmüş ve mal varlığı müsadere edilmiştir. Paşanın mal varlığının tespiti yaklaşık dokuz ay sürmüş ve toplam 3.731.076 akçelik malvarlığının 6,102 kuruşluk kısmı varislerine bırakıldıktan sonra geriye kalan kısmı hazineye aktarılmıştır. İki eşi ve üç kızı olan Ebubekir Paşa'nın 14 kölesi bulunmaktadır. Muhalefâtının yarıya yakın kısmını tarım gelirlerinin oluşturduğu Ebubekir Paşa'nın Halep'in değişik yerlerinde yedi adet çiftliği bulunmaktadır. Harim Kazasına bağlı İskat Köyündeki çiftlikte bulunan toplam 16148 zeytin ağacı ve üç adet zeytin değirmeni yoğun bir tarımsal üretimin varlığına delalet etmektedir. Yine çiftliklerde çok sayıda incir, ceviz, üzüm, dut, badem ve elma ağaçları bulunmaktadır. Ebubekir Paşa'nın muhalefâtında değişik tür ve özelliklerde bulunan kumaşların zenginliği valilik yaptığı Halep'in dönemin önemli dokuma merkezlerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Paşa'nın çeşitli tür ve özelliklerde ev eşyalarının, savaş araç-gereçlerinin ve at takımlarının bulunduğu mal varlığının içerisinde çoğunluğunu tefsir ve fıkıh kitaplarının oluşturduğu 13 adet de kitabı bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebubekir Paşa, Muhalefât, Halep, XVII. yüzyıl, Estergon.

GOVERNOR OF ALEPPO AND HEAD GUARD OF ESZTERGOM EBUBEKİR PASHA'S

HERİTAGE (1684)

ABSTRACT

The current study covers the examination of the heritage of Ebubekir Pasha, who was the governor of the city of Aleppo, which was an important centre between east and west trade in the 17th century and whose properties were confiscated after being killed during the Austrian campaign he participated in. Ebubekir Pasha, who was the kethüda of Kaplan Mustafa Pasha, was appointed to the Governorship of Aleppo on 6 August 1682 and after serving here for about a year, he joined the army gathered in Osijek on 12 June 1683 together with his soldiers for the Austrian Campaign. Ebubekir Pasha became the chief guard of Esztergon upon the defeat of Ciğerdelen on October 11, 1683. While he was the chief guard of the Esztergon Castle, he was strangled together with the other commanders as he surrendered the castle and his heritage were confiscated. The determination of the pasha's assets took about nine months and after 6102 kuruş of the total 3,731,076 akçe worth of his assets was left to his heirs, the rest was transferred to the treasury. Ebubekir Pasha, who had two wives and three daughters, had 14 slaves. Ebubekir Pasha, almost half of whose heritage were consisted of agricultural revenues,

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/Yeni Çağ Tarihi Anabilim Dalı, myazici@mu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-3307-528X

had seven farms in different parts of Aleppo. A total of 16148 olive trees and three olive mills in the farm in Iskat Village of Harim District indicate the existence of intensive agricultural production. Moreover, there were many fig, walnut, grape, mulberry, almond and apple trees in the farms. The richness of the fabrics of different types and features in the heritage of Ebubekir Pasha can be attributed to the fact that Aleppo, where he was the governor, was one of the important weaving centres of the period. The pasha also had 13 books, most of which were tafsir and fiqh books, in his assets, which included household goods of various types, war equipments and horse tacks.

Key Words: Ebubekir Paşa, Heritage, Aleppo, 17th Century, Esztergom.

Giriş

Kaynaklarda Deli Kürd Bekir Ağa (Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa 1928:760; Türkal 2012:787), Kürd Bekir Paşa (Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa 1928: 806; Türkal 2012: 806), Deli Bekir Paşa (Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa 1928:40; Türkal 2012: 831), Kürd Deli Bekir Paşa (Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa 1928: 106; Türkal 2012: 900), Kara Bekir Paşa (Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1995: 135), Deli Ebubekir Paşa (Mehmed Süreyya 1996: 434) şekillerinde geçen Ebubekir Paşa Bağdat, Van, Konya, Şam, Halep ve Diyarbakır valiliği ile kaptan-ı derya görevlerinde bulunan Kaplan Mustafa Paşa'nın¹ kethüdalığını yapmıştır². Ebubekir Paşa bu görevini muhtemelen Kaplan Mustafa Paşa'nın öldüğü 1680 yılının sonlarına kadar devam ettirmiştir. 20 Ocak 1681 tarihli bir belgeden bu sıralarda İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu belge Ebubekir Paşa ile ilgili, ebna-i sipahiyandan olan ve Eğin Kazasında ikamet eden Hüseyin ismindeki birinin şikâyetini içermektedir. Hüseyin, Ebubekir Paşa'nın Eğin Kazasındaki evini bastığını, kendisini hapse attığını, 120 esedi kuruşunu ve daha bir takım eşyalarını haksız yere aldığını iddia etmiş ve İstanbul'da bulunduğundan şer'le hakkından gelinmesini talep etmiştir³. Ebubekir Paşa, Sadâret Kaymakamlığına getirilen Mahmud Paşa'nın yerine 6 Ağustos 1682 tarihinde Halep Valisi olmuştur (Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa 1928:760; Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1995:135; Çakar 2016: 77). 12 Haziran 1683'de emrindeki askerlerle Avusturya seferi için Ösek'de toplanan orduya katılmıştır (Şakul 2021: 163). İki tuğlu 23 paşa içerisinde gösterilen Ebubekir Paşa tımarlılar hariç 1500 askerle sefere iştirak etmiştir (Şakul 2021: 230). Diyarbakır Beylerbeyi Kara Mehmed Paşa ile birlikte Viyana'nın

¹ "Enderûn'dan yetişip silahdar-ı şehriyârî oldu. 1060'da(1650) vezirlikle Bağdad Valisi sonra Van valisi oldu. 1072'de(1661/62) Konya ve sonra Şam valisi oldu. Ramazan 1076'da(Mart 1666) kapdan-ı deryâ oldu. Zilhicce 1082'de (Nisan 1672) Halep valisi olup 1086'da (1675) Diyarbakir valisi oldu. 1089'da(1678) azledilip gelince ikinci defa kapdan oldu. Zilkade 1091'de(Aralık 1680) İzmir'de vefat eyledi. Safdil ve evliya ziyaretine düşküdü. Bağdad'da Şeyh Muhammed Kudurî'nin cami ve türbesini tamir eyledi." Bkz. Mehmed Süreyya 1996: 867.

² İsakçı'da camide tutulan peksimed ve onun Kaplan Mustafa Paşa'nın kethüdası Ebubekir Ağaya teslimi ile ilgili olarak bkz. BOA., AE., SMMD. IV., 14/1508(29 Şevval 1084/6 Şubat 1674).

³ "Bu kulları Eğin Kazası sakinlerinden olub sabıka Kaplan Paşa kethüdası olan Bekir Ağa nam kimesne bu kullarının evini basub ve beni ahz u haps edüb hilaf-ı şer'-i şerif ve bi-gayr-i hak cebren yüz yirmi esedi kuruşumu reşmeleriyle iki raht ve bir gaddare ve bir sim kılıç ve bir aba ve arkamdan kürkümü ve başımdan sarığımı ve parmağımdan yüzüğümü ve iki velensemi ve iki sahanımı ve bir el ibrığımı alub evimi ve bağımı rehine koyub bu kullarına ziyade gadr ve zulm edüb mezbur hala İstanbul'da olmakla şer'le icra-yı hak olmak babında İstanbul kaimakamına ve efendisine hitaben emr-i şerif rica olmağıyla baki ferman sultanımıdır. Ebna-yı sipahiyandan Hüseyin" BOA., AE., SMMD.IV., 107/12445(29 Zilhicce 1091/20 Ocak 1681).

güney doğusunda bulunan ve oldukça korunaklı olan Hanburg (Haimburg) kalesini ele geçirmiştir (Uzunçarşılı 2009: 444). Ebubekir Paşa, Viyana kuşatmasında Burg Burcu karşısındaki sağ kolda Diyarbakır Beylerbeyi Vezir Kara Mehmed Paşa, Anadolu Beylerbeyi Ahmed Paşa ve Zağarcıbaşı Mustafa Ağa ile birlikte görev aldı (Şakul 2021:239). 19 Ağustos 1683 tarihinde sağ kolda Ebubekir Paşa'nın kazdırdığı lağım Burg tabyasının altına varmak üzereydi (Şakul 2021: 308-309) ve Paşanın lağım çalışmaları 20 Ağustos 1683 tarihinde Sadrazam Kara Mustafa Paşa tarafından teftiş edildi (Şakul 2021: 312). Fakat Ebubekir Paşa'nın yerin sadece 1.2 metre altında kazdırdığı bu lağım 23 Ağustos 1683 tarihinde düşman tarafından açığa çıkartıldı (Şakul 2021: 313). 25 Ağustos 1683 tarihinde Ebubekir Paşa'nın da içinde bulunduğu sağ kolda görevli bir takım kumandanlar, Sadrazam Kara Mustafa Paşa tarafından kendi tabyasına çağırılarak nihai amaç için bütün güçleriyle çalışmaları gerektiği hususunda sıkı sıkıya tembihlendiler (Şakul 2021: 325). 9 Eylül 1683 tarihinde Ebubekir Paşa askeriyeye birlikte görevli olduğu Burg Burcu civarındaki metristen⁴ çıkıp öncü kıtaya katılma emrini aldı (Şakul 2021: 371). Ebubekir Paşa 11 Ekim 1683 tarihinde Ciğerdelen mağlubiyeti sonrası Estergon'a çekilen Budin Valisi Kara Mehmed Paşa'nın Budin'e dönmesiyle olası bir saldırıya karşı dört beş günlüğüne Estergon baş muhafızı olmuştur (Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa 1928: 104; Mehmed Süreyya 1996: 434;Uzunçarşılı 2009:456; Şakul 2021: 491; Türkal 2012: 898). Müttefik düşman unsurlarının Estergon'a doğru yürümesi üzerine Kara Mustafa Paşa tarafından Estergon'a bir takviye gücü, top ve cephane gönderildi⁵. Yardım için giden Cebecibaşı ve Topçular Kethüdasının 14 Ekim 1683 yılında Budin'e döndüklerinde verdikleri rapordan, sadece Niğbolu Valisi Aslan Mehmed Paşa'nın birkaç adamıyla Estergon Kalesine girdiği Ebubekir Paşa ile Hazinesdar (Frenk) Hasan Paşa'nın ise ısrarla kale dışında kurdukları çadırda bekledikleri anlaşılmaktaydı. Bu rapor üzerine Kara Mustafa Paşa bir fermanla derhal kaleye girmelerini iki paşaya emretti (Şakul 2021: 494-495). Ebubekir Paşa'nın yanına Isparta Sancağı'na mutasarrıf Şatır Arslan Paşa, Yeniçeri Ocağından Zağarcıbaşı Hüseyin Ağa, Saksoncubaşı Süleyman Ağa ve Zenberekçibaşı Mehmed Ağa ile birlikte bir miktar asker verilmişse de askerin önemli bir kısmı kaleye girmemiştir. Kaleye giren asker sayısı 500'dür⁶. 22 Ekim 1683 tarihinde Estergon Kalesi müttefik Lehler ve aralarında bir Brandenburg birliğinin bulunduğu Almanlar tarafından kuşatılmış ve 26 Ekim'de kalenin bir yerinde gedik açılınca müttefikler vire⁷ teklif etmeyi kararlaştırmışlardır. Kalenin teslim davetini içeren mektubun yazılmasını da Ciğerdelen'de esir düşen Mustafa ve Halil Paşalardan talep ettiler. Fakat bu Paşalar mektubu yazmayı reddettiler. Neticede mektup Estergon Kalesi'ne ulaştığında takviye gücünü temsilen Ebubekir Paşa, Zağarcıbaşı ve Saksoncubaşı teslim teklifini reddetme kararındaydılar. Fakat kaledeki yerli askeri unsurlar savaşmaktan yana değillerdi (Şakul 2021: 498-499) ve *"kal'ayı veririz ve illa bizden ceng eder yoktur"* demek suretiyle

⁴ "Metris savaşta, askerlerin arkasına geçerek hem korundukları hem de düşmana ateş ettikleri toprak siper, geçici tabya." Bkz. Ayverdi 2011:811.

⁵ Takviye gücü içerisinde Anadolu Beylerbeyi Hazinesdar(Frenk) Hasan Paşa, Yanova Beylerbeyi Defterdar Hasan Paşa, 23 oda yeniçeri ile Zağarcı Arnavud Mehmed Ağa, Saksoncu Gürcü Süleyman Ağa, Zenberekçibaşı Pabucubüyük Arnavud Mehmed Ağa ayrıca Cebecibaşı Abaza Siyavuş Ağa ile Topçular Kethüdası Kırkbir Mustafa Ağa cephane ve 18 topçu ile bulunmaktaydı. Bkz. Şakul 2021: 491, not 33.

⁶ Bekir Paşa Diyarbakır Valisi olarak verilmiştir. Bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1995:162.

⁷ "Kale vb. müstahkem bir yerin düşmana teslim edilmesi." Bkz. Ayverdi 2011: 1319.

savaşmayacaklarını açıkça beyan etmişler, hatta bununla da yetinmeyip Ebubekir Paşa ile birlikte Zağarcıbaşı ve Saksoncubaşının üzerine yürümüşlerdir. Ebubekir Paşa ve yanındakiler kalede bulunan askerlere *“hele sabr edek, oğullar biz de kâfire haber gönderelim. Birkaç gün mehil isteyelim.”* diyerek onları sakinleştirmek istemişlerse de müttefiklere gönderilen teklif *“size velev bir saat mehil yoktur, hemen kal’ayı verip taşra çıkın. Sonra siz bilirsiniz.”* denilmek suretiyle kesin bir dille reddedilmiştir. Bunun üzerine kalede bulunan askerler Ebubekir Paşa ve yanındakilerin üzerine öldürmek kastıyla saldırınca çaresiz kalan Paşa ve yanındakiler kaleyi, kuşatmanın dördüncü gününde 1 Kasım 1683⁸ tarihinde teslim etmek zorunda kalmışlardır⁹. Ebubekir Paşa ve yanındakiler kalenin teslim edilmesinde kendilerinin bir suçunun olmadığını ispat ve bu sayede idamdan kurtulmak amacıyla kalede bulunan askerlerden *“kaleyi biz verdik. Bekir Paşa ve Zağarcı ve Saksoncubaşının bunda medhali yoktur.”* şeklinde bir hüccet almayı da ihmal etmemişlerdir. Hüccet kalenin düşmana garnizon tarafından verildiğini, kendilerinin bu karara muhalefet ettiğini ispatlayan bir belgeydi (Şakul 2021: 499). Ebubekir Paşa, Estergon Kalesi’nin düşmesinin ardından kalede bulunan kadınları ve çocukları Peşte’ye gönderdikten sonra kendisi de askerlerle birlikte Budin’e geçmiştir. Budin Valisi Vezir Kara Mehmed Paşa’ya hitaben gönderilen ferman üzerine *“kaleyi vire vermek töhmetiyle”* Ebubekir Paşa ile birlikte Şatır Arslan Mehmed Paşa, Zağarcıbaşı Arnavud Mehmed Ağa¹⁰, Saksoncubaşı Gürcü Süleyman Ağa ve Zenberekçibaşı Pabucubüyük Arnavud Mehmed Ağa boğularak öldürülmüş ve başları orduya gönderilmiştir¹¹. Katledilen Ebubekir Paşa ve diğerlerinin Ösek’de bulunan deve, katar ve eşyalarına el konulmuştur (Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa 1928:111-112).

Ebubekir Paşa’nın bir yıldan az beylerbeyi olarak görev yaptığı Halep 28 Ağustos 1516 tarihinde Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Doğu-batı ticaretinde önemli bir merkez konumunda olan şehir fetihten sonra idari anlamda Şam beylerbeyliğine bağlıken, Canberdi Gazali isyanının bastırılmasından sonra müstakil bir beylerbeyilik haline getirilmiştir. Bu değişiklik Kuzey Suriye’nin ekonomik ve siyasi açıdan gelişmesine önemli ölçüde etki etmiştir. Şehir kültürel olarak Şam, Kahire ve Hicaz bölgesiyle güçlü bağları sayesinde Arap nüfuzu altında kalırken siyasi açıdan bölgenin tarihinde önemli bir rol oynamış ve güneyde yaşanan gelişmelerden az etkilenmiştir. Doğu Arabistan’ın Osmanlı kontrolüne girmesini müteakip Halep, Doğu Akdeniz’in ticari açıdan önemli merkezi haline gelmiş ve XVI. yüzyılda Avrupalıların iktisadi faaliyetleri Şam’dan Halep’e kaymıştır. Şehirde 1548 yılında Venedik, 1557’de Fransa ve 1586’da İngiltere konsoloslukları kurulmuştur. XVI. yüzyılda Avrupalıların bu ticari faaliyetleri önceleri batının yünlü kumaşları ve gümüşü ile Hint baharatının değiş tokuşu şeklindeyken, yüzyılın sonlarına doğru tüccarların İran ipeğini aradıkları bir hale

⁸ Jorga ve Zinkeisen Estergon Kalesinin teslim tarihini 27 Ekim 1683 olarak vermiştir. Bkz. Jorga 2005:174; Zinkeisen 2011:77.

⁹ Ebubekir Paşa’nın Sobieski’ye gönderdiği teslim teklifini içeren mektupta kendi mührü yoktur. Mektupta *“tüm cihanda adı yüce ve şanlı olan Leh kralına itimatının tam olduğunu”* belirtip kaledekilerin en yakın Osmanlı kalesine nakledilmesi istenmiştir. Bkz. Şakul 2021: 499.

¹⁰ Zübde-i Vekayiât’da Zağarcıbaşı Hüseyin Ağa şeklinde geçmektedir. Bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1995:162.

¹¹ *“...bu beş nefer-i bî-günâhı esnâ-i tarîkda nakş-ı zemîn-i siyâset-gâh itdirüp, rû-be-râh-ı vâdî-i adem itirdi.”* Bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1995: 163.

dönüşmüştür. Osmanlı-İran mücadelesinin 1639'da sonlanmasıyla ipek ticareti tekrar canlanmış ve XVII. yüzyıl boyunca bu canlılık devam etmiştir¹². XVII. yüzyıl ticari ve nüfus açısından Halep'in en yüksek noktaya ulaştığı dönemdir. Veba salgınları nedeniyle zaman zaman nüfus azalsa da Raymond, konsolos d'Arvieux'a dayanarak şehrin 1683 yılındaki nüfusunu 115.000 olarak hesaplamıştır (Raymond 1995: 28)¹³. XVI. yüzyılda 50-60.000 civarında olan nüfusun XVII. yüzyılda artmasının en önemli nedeni Anadolu'dan buraya olan göçlerdi. Bu nüfus artışı XVII. yüzyılda Halep'i, İstanbul ve Kahire arasındaki en büyük şehir konumuna taşımıştır. Bu yüzyılda şehirde görev yapan İpşir Paşa ve Kara Mustafa Paşa gibi devlet adamlarının kurduğu vakıflar şehrin fiziki açıdan da büyümesinin önünü açmıştır (Masters 1997: 244-245; Çakar 2016: 36-42).

1-Ebubekir Paşa'nın Muhallefâtı

Muhallefât kayıtları ölen şahısların medeni hallerine, hayatta buldukları sürece tasarruflarında bulunan her çeşit giyim, ev eşyası, mutfak eşyası, silah, nakit para ve gayrimenkule ayrıca alacak-verecek ilişkilerine, vasiyet ve hibelerine dair çok kıymetli bilgilerin bulunduğu arşiv kaynaklarından (Barkan 1966: 1-2). Muhallefât kayıtları iktisadî ve sosyal tarih açısından özellikle de müsadere söz konusu olduğunda Osmanlı mâli politikasındaki önemli noktaları aydınlatması açısından önem arz etmektedir (Cezar 1977: 41). Genellikle bir suç-ceza bağlantısı şeklinde değil de sürgün, katl türünden cezalarla beraber uygulanan ve söz konusu kişinin taşınır ve taşınmaz mallarına hazine adına el konulması şeklinde uygulanan müsadere usulü (Telci 2007:146) Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde yalnız devletin malını zimmetine geçirenler ve isyancılara verilen bir ceza iken zamanla merkezi idareye siyasi ve iktisadi menfaat sağlamak amacıyla başvurulmuş bir vasıta haline gelmiş ve Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Özellikle II. Viyana bozgununu takip eden yıllarda müsadere uygulamalarında önceki dönemlere oranla büyük bir artış yaşanmıştır (Öğün 2006: 67). Olivier, Osmanlıdaki müsadere uygulamasının ticaretin gelişmesini engellediğini ve güvensizliğe neden olarak faiz oranlarını yükselttiğini seyahatnamesinde belirtmiştir (Olivier 1977: 161).

Müsadere süreci ilk olarak ilgili şahsın mallarının nerede bulunduğu tespitini ve bu iş için görevlendirilecek şahısların herhangi bir suiistimal ve yağmayı önlemek amacıyla bir an önce ilgili yerlere giderek malların güvenliğini sağlaması ile başlar ardından taşınır ve taşınmaz malların deftere kaydedilmesi ile devam eder ve son olarak kaydedilen malların değerlendirilmesi süreci başlardı (Telci 2007: 146). Müsadere, katledilenin bütün mallarını kapsamaktadır. Fakat katl anında öldürülenin eşine, çocuklarına ve bunların olmaması durumunda diğer mirasçılara ait olan mallar müsadere kapsamında değildir. Bu şahsın prensibi, müsadere usulünde mutlak olarak uygulanırdı. Öldürülenin borçları varsa bunlar muhallefâtta elde edilen gelirden ödenirdi (Mumcu 1985: 155). Müsadere usulü bağlamında Ebubekir Paşa'nın öldürülmesi ve muhallefâtına el konulma sürecine bakıldığında ilk olarak Paşanın öldürülme sebebinin "*vire vermek töhmetiyle*" yani kale vb. müstahkem bir yerin

¹² 17. yüzyılda Halep'teki ipek ticaretinin ayrıntıları için bkz. Masters 2003: 33-45.

¹³ Tavernier 1638 yılında geldiği Halep'in nüfusunu dış mahalleleriyle birlikte 250.000 olarak vermektedir. Bkz. Tavernier 2006: 172.

düşmana teslim edilmesi dolayısıyla siyaseten katli olduğu açıktır. Ebubekir Paşa baş muhafız olarak atandığı Estergon Kalesi'ni düşmana teslim etmek zorunda kalmıştır. Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere kendisi ve yanında bulunanlar kuşatmaya direnme taraftarıyken kaledeki yerli garnizon savaşıyı reddetmiştir. Her ne kadar teslim mektubunda mührü bulunmamasına, kalenin tesliminde kendisinin ve yanındakilerin bir sorumluluğu olmadığına dair elinde yazılı bir belge olmasına rağmen gönderilen fermanla Budin'de boğdurulmuş ve başı kesilerek orduya gönderilmiştir. Siyaseten katli cezası verilen yüksek askeri sınıf mensuplarının infazlarında infaz yeri genellikle hükmün bildirildiği yer olmuştur (Mumcu 1985: 121) ki Ebubekir Paşa da kaleyi teslim ettikten sonra Budin'e geçmiş ve hüküm burada kendine bildirilerek infaz gerçekleşmiştir. İnfaz şekline bakıldığında, Osmanlı Devleti'nde vezir-i azam, vezir ve diğer yüksek rütbeli memurların idamında genel kuralın boğdurulmak suretiyle olması (Mumcu 1985: 118-119) dolayısıyla Ebubekir Paşa da boğdurulmak suretiyle öldürülmüştür. Muhtemelen savaş ortamında bulunmalarından dolayı boğdurulduktan sonra başı kesilerek diğer askeri sınıf mensuplarına ibret olması amacıyla orduya gönderilmiştir. Muhallefât defterinden anlaşıldığı üzere Ebubekir Paşa'nın, Saliha Kadın Bint-i Elhac Mahmud ve Rahime Kadın Bint-i Derviş Bey isimlerinde iki eşi, Hatice, Ayşe ve Salime Kadın isimlerinde üç kızı bulunmaktadır. Kızlarından ikisi küçük yaşta olup, Salime Kadın isimli kızı ise aynı zamanda tereke işlerinin takibini yapan Mehmed isimli biriyle evlidir (BOA., MAD., d., 7544/6).

Ebubekir Paşa'ya ait muhallefâtın kaydedildiği kayıtlardan ilki Maliyeden Müdevver Kataloğundaki 7544 numaralı defter içinde bulunmaktadır. İlgili defter, çeşitli suçlardan ötürü öldürülen ve hazineye olan borçlarından dolayı mallarına el konulan üst düzey devlet görevlilerinin muhallefât kayıtlarını ihtiva etmektedir¹⁴. İkinci kayıt Başmuhasebe Muhallefât Halifeliği defterleri içinde bulunan 12363 numaralı defterdir (BOA., D.BŞM.MHF.d.,12363). Bu defterde Ebubekir Paşa'nın Halep'te bulunan mal varlığı kayıt altına alınmıştır. İlgili defterde malların fiyat tespiti yapılmamış sadece miktarları belirtilmiştir.

Ebubekir Paşa'nın muhallefâtına dair arşivde bulunan kayıtlar şunlardır:

1-Devlete olan borcunun ödenmesi için Baş Muhasebeci Hasan Efendi tarafından tutulan muhallefât kaydı. (20 R.ahir 1095/6 Nisan 1684)

2-Belgrat'da satılan eşyasının kaydı. (H.1095/M.1684)

3-Halep'te bulunan eşyasının Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Osman Ağa tarafından tutulan muhallefât kaydı. (4 Şevval 1095/14 Eylül 1684)

4) Halep beylerbeyi iken maktulen vefat eden Ebubekir Paşa'nın Halep'te olan eşyasını ve alacaklarını havi defter.(20-R.Ahir 1095/6 Nisan 1684)

¹⁴ Defterde bulunan muhallefât kayıtlarının Bekir Paşa dışında ait olduğu devlet görevlileri şunlardır: Bolu Mütesellimi İbrahim Ağa, Silahşör Mehmed Bey, Temeşvar Valisi Hasan Paşa, Bolu Valisi Ahmed Paşa, Kastamonu Valisi Nişli Ali Paşa, Mardin Valisi Halil Paşa, Boğdan Beyi Dimitri, Ahıska Beylerbeyi Ömer Paşa, Sivas Mütesellimi Kürt Ali Ağa, Defterdar Mahmud Efendi, Halil Paşa, Seyyid Mehmed Paşa, Vezir-i Azam Mustafa Paşa, Reisü'l-küttab Ahmed Efendi. Muhallefât defterindeki diğer kayıtlar hali hazırda tarafımızdan çalışılmaktadır.

5-Hazineye olan borcundan kalan 15000 kuruşun Osman Ağa tarafından alındığına ve varislerinin vekili olan Mehmed yedinde muhalledâtından geriye bir şey kalmadığına dair kayıt. (5 Şevval 1095/15 Eylül 1684)

6-Muhalledâtından hazineye aktarılan eşyalarının kaydı. (20 R.Evvel 1095/7 Mart 1684)

7- Muhalledâtından satılan develerin bedeline dair irsaliye.(13 C.Evvel 1096/17 Nisan 1685)

Muhalledât kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Ebubekir Paşa'nın tereke işlemleri 19 Ocak-15 Eylül 1684 arasında toplam dokuz aylık bir süreçte ve Belgrat, Edirne, Halep olmak üzere üç farklı şehirde ve Baş Muhasebeci Hasan Efendi, Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılardan Osman Ağa, Defterdar Paşa Ağalarından Mustafa Ağa ve Solak Abdurrahman Ağa idaresinde yerine getirilmiştir. Hatta tereke işlemlerinin, Ebubekir Paşa'ya ait develerin satıldığına dair irsaliyenin tarihine bakıldığında 13 C. Evvel 1096 (17 Nisan 1685) tarihine kadar devam ettiği söylenebilir (BOA., İE.ML.,16/1545). Ebubekir Paşa'nın müsadere edilen muhalledâtının toplam değeri 3.731.076 akçedir. Muhalledâtının 6,102 kuruşluk kısmı varislerine bırakıldıktan sonra geriye kalan kısmı hazineye aktarılmıştır. Nakit para olarak Ebubekir Paşa'nın muhalledâtında bir kayda rastlanılmadığı gibi borçlu olduğuna dair bir kayıt da bulunmamaktadır.

Ebubekir Paşa'nın muhalledâtının % 46'lık kısmını tarım gelirleri oluşturmaktadır. Muhalledât defterinde duhan, buğday, arpa, zeytin, pamuk ve koza gibi tarım ürünlerinin miktarı belirtilmeden sadece fiyatları beş ayrı kaleme kaydedilmiştir. Bu ürünler arasında 12,358 kuruş tutarındaki buğday ve arpa gelirlerinin Paşanın tarım gelirlerinin neredeyse tamamını kapsadığı görülmektedir.

Ebubekir Paşa'nın muhalledâtının % 12'lik kısmını kethüdası olduğu Kaplan Mustafa Paşa'nın Halep valiliği veya kendisinin Halep valiliği esnasında edindiği gayri menkuller oluşturmaktadır. Bekir Paşa'nın 2,250 kuruş değerinde Azaz'da ve 1,400 kuruş değerinde Tella'da birer çiftliği bulunmaktadır. Ayrıca Halep'in Sahat-ı Biza Mahallesiinde 50 kuruş değerinde bir odası bulunmaktadır. Osman Paşa tarafından satılan gayrimenkullerinin toplam değeri 3,700 kuruştur. Ebubekir Paşanın Halep'te tutulan muhalledât kaydında ise Dâhil-i Babü'n-Neyreb Mahallesiinde üç taşlı bir at değirmeni, Bab-ı Kinnesrin Mahallesiinde iki taşlı kullanılamaz halde bir at değirmeni, Dâhil-i Babü'n-Neyreb Mahallesiinde bir kahve dükkânı, Haric-i Babü'n-Nasr köprüsü üzerinde yeni 11 adet dükkân, Dâhil-i Babü'n-Neyreb Mahallesiinde iki odalı bir menzil, Dâhil-i Babü'n-Neyreb Mahallesiinde iki odalı bir menzil, Dâhil-i Babü'n-Neyreb Mahallesiinde iki odalı bir menzil ve bunun yakınında harabe bir yer ve Halep dışında üç fevkani oda ve bir tahtani kahve ocağı ve bir mutfak ve bir kiler ve bir eyvan ve iki köşk ve iki havuzu içine alan bir bahçe ve iki adet bağı daha bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz edilen gayri menkullerin fiyat tespiti yapılmadan sadece özellikleri ve adedi kayıt altına alınmıştır (BOA., D.BŞM.MHF.d., 12363). Ebubekir Paşa'nın vefatından önce Manyas Ovasında bulunan çiftlik tabir olunan mülk menzili 2000 kuruşa sattığı kayıtlara yansımıştır (İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1099-1100 / M. 1688-1689) cilt:56, sayfa:85, Hüküm no: 51.).

Ebubekir Paşa'nın Halep'te Harim Köyünde, Harim Kazasına bağlı İskat Köyünde, Bi'retü-Ermenaz Köyünde, Tizin Kazasına bağlı Takraya? Köyünde, Harim Kazasına bağlı Tella Köyünde, Antakya Kazasına bağlı Deyr ve Keşkenid Köylerinde olmak üzere toplamda yedi adet çiftliği bulunmaktadır (BOA., D.BŞM.MHF.d., 12363).

Harim Köyünde bulunan çiftliğinde hatırı sayılır büyüklükte bir konağı içindeki eşyaları ile birlikte kayıt altına alınmıştır. İki ahır, üç oda ve iki harabe odayı içine alan bir ev daha bulunmaktadır. Yine Harim köyünün suyu üzerinde dört kemerli bir taş galle için ve bir taş zeytin için olmak üzere birer değirmeni bulunmaktadır. İçinde 610 adet dut, nar, erik, söğüt ve kavak ağacının bulunduğu bir bostan ve yine Harim Köyünde hayvanlar için bir ahır ve camuslar için bir adet de mağara kayıt altına alınmıştır.

Cinsi	Re's	Cinsi	Re's
Öküz	16	Bargir	2
Câmus	31	Katır	5
İnek	24	Sıpa Katır	1
Erkek Düğe	2	Merkeb	2
Dişi Düğe	2	Sıpa merkeb	1
Buzağı	12	Deve	16
Kısrak	9	Küçük deve	2
Erkek Tay	3	Keçi(Erkek-Dişi-Oğlak)	200
Kancık tay	1	Camus(Dişi-Erkek-Buzağı)	157
Tay	3		

Tablo 1: Harim Köyünde Bulunan Çiftlikte Kayıtlı Hayvanlar

Ebubekir Paşa'nın Harim Kazasına Bağlı İskat Köyünde bulunan çiftliği daha çok tarımsal üretimin yoğun olduğu bir yerdir ve burada da oldukça büyük bir konağı bulunmaktadır. Toplamda 16,148 adet zeytin ağacı ve 1,200 adet incir ve üzüm ağacının bulunduğu çiftlikte ayrıca üç adet de zeytin değirmeni bulunmaktadır. Yine aynı çiftlikte sekiz adet çift ve 12 re's de camus kayıtlıdır(BOA., D.BŞM.MHF.d.,12363).

Ürün	Ağaç (Adet)	
Zeytin	10.115	48 kıt'a
Üzüm-İncir	800	2 kıt'a
Zeytin	1,680	14 kıta'a(Kefr-Hun Mezraası)
Zeytin	550	3 kıt'a(Betite? Mezrası)
Zeytin	120	2 kıt'a(Hammam Mezraası)
Zeytin	900	2 kıt'a(...? Mezraası)

Zeytin	1,070	5 kıt'a Kefr Hata Mezraası
İncir	400	
Zeytin	150	1 kıt'a (Ermenaz köyü)
Zeytin	320	2 kıt'a (Mansure Mezraası)
Zeytin	1,243	17 kıt'a (Dadin Mezraası)

Tablo 2: İskat Köyünde Bulunan Zeytin, Üzüm ve İncir Ağaçlarının Miktarı.

Kefr-taharin Köyünde bir zeytin değirmeni ve içinde 3,600 zeytin koz (ceviz), dut, badem ve üzüm ağaçlarının bulunduğu yedi kıt'a yeri vardır. Bi'retü Ermenaz'da bulunan çiftliğinde iki adet kemerli oda biri öküz ahır olmak üzere iki adet ahır, üç adet çift, sekiz re's öküz, iki adet inek, bir adet buzağı, bir adet merkeb, 30 adet keçi, iki adet harman sürme aleti olan cercer ve dört adet de sahan kaydedilmiştir.

Harim Kazasına bağlı Tella Köyünde bulunan çiftliğinde iki oda bir ahır ve bir havlıyı içine alan bir ev bulunmaktadır. Bu çiftlikte sekiz adet öküz, 31 adet keçi ayrıca beş çift ve iki cercer bulunmaktadır. Yine bir adet de zeytin değirmeni vardır. Tella Köyünde içinde 4,302 adet zeytin, dut ve incir ağacının bulunduğu 62 kıt'a yer ve yine ziraat için kullanılan 32 kıt'a arazisi dahi vardır.

Antakya Kazasına bağlı Deyr isimli köyde bulunan çiftliğinde iki kat üstte üç altta bir oda ve ayrıca bir ahır, beş oda ve ilkbaharda oturulan ev anlamında altı adet merabi, bir samanlık ve bir öküz ahır bulunmaktadır. Çiftlikte 12 öküz, 14 keçi, üç merkeb, bulunmaktadır. Yine beş çift, iki cercer ve az miktarda ev eşyası kayıt altına alınmıştır. Deyr köyünde bir zeytin değirmeni vardır. İçinde 3,000 üzüm ve incir ve elma ağacının bulunduğu büyük bir bağı, 2,100 üzüm, incir ve elma ağacının bulunduğu bir bostanı ve 440 dut ağacının bulunduğu bir bostanı daha vardır. Yine Babarna Mezrasında 600 dut ağacının bulunduğu bir bostanı daha vardır. Yine Antakya Kazasına tabi Keşkenid Köyünde bulunan çiftliğinde gayrimenkul olarak üç oda dört merabi evi ve bir ahır bulunmaktadır. Çiftlikte yedi öküz, bir inek, iki buzağı, iki merkep, dört keçi, bir kısarak, bir tay ve bir katır kayıtlıdır. Çiftlikte tarımsal faaliyetin yapıldığı 500 üzüm ağacının bulunduğu bir bostan ve 1,600 nar, dut ve elma ağacının bulunduğu iki adet bostanı dahi vardır.

Ebubekir Paşa'nın Tizin kazasına bağlı Takraya? Köyünde bulunan çiftliğinde üç büyük havlı içinde iki kat ve toplamda 21 oda, bir ahır ve bir mutfağın bulunduğu bir evi bulunmaktadır. Evde bulunan eşyalar kazan, ibrik, el leğeni, hamur leğeni, kahve ibrığı, bakır tava, sahan, demir balta, kazma ve satırdır. Sekiz adet çift ve bir adet de kundaksız tüfenk bulunmaktadır. Aynı köyde içinde 1000 adet üzüm, 300 adet incir ağacının bulunduğu iki bağı vardır. Çiftliğinde 23 öküz, 10 inek, 15 buzağı ve düğе, 33 keçi, dört tosun, sekiz merkeb bulunmaktadır. Yine beş adet cercer ve 55 adet de kovan vardır.

Paşanın muhallefâtındaki eşyalar içerisinde üçüncü sırada % 7'lik oranla çeşitli tür ve özelliklerde debbus, debbusluk, gaddare, gaddare kemeri, hançer, kalkan, keman, kostaniçe, mathara, sokak, terkeş (tirkeş), topus, tüfenk, ve zırh gibi savaş araç-gereçleri gelmektedir. Bunlar içerisinde en önemli kalemi debbus ve gaddâre

oluşturmaktadır. Debbus (topuz) sapından tutularak kullanılan ucu top biçiminde demir bakır veya ağaçtan bir savaşı aletiydi (Ayverdi 2011:1264). Ebubekir Paşa'nın terekesinde bulunan debbusların tamamının kabza kısmının gümüş olduğu dikkat çekmektedir. 480-3,200 akçe fiyat aralığında toplam 13 adet debbus kayıtlıdır. Geniş yüzölçümü, ağır ve iki tarafı da keskin kapıkulu süvarilerinin atlarının eğer kaşına astıkları kısa bir kılıç türü olan gaddârelerin (Uzunçarşılı 1988: 178; Ayverdi 2011:396) ise yine kabzalarının gümüş ve bir kısmının da balık dişi olduğu görülmektedir. Ebubekir Paşa'nın 860-6,000 akçe fiyat aralığında toplam 27 adet gaddâresi bulunmaktadır. Savaşlarda askerin kendini kılıç, kargı, mızrak ve ok darbelerine karşı korumak amacıyla sol elinde tutarak kullandığı bir tür siper olan kalkanlardan (Ayverdi 2011:610-611) Ebubekir Paşa'nın terekesinde toplam 27 adet bulunmaktadır. Bunlardan 40,000 akçe tutarındaki üç tanesinde gümüş ibaresi kullanılmıştır. Terekede 23'ü münakkaş ve yedisi köhne 229-699 akçe fiyat aralığında 30 adet de yay kaydedilmiştir. Okların sırtta taşındığı çanta anlamındaki terkeşden de 7,000 akçe değerinde iki adet vardır ve gümüş olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda serhat kulu süvarilerinin silahın icadından önce kullandıkları ve sapının üzerinde düşmesini önleyen yuvarlak bir düğmenin bulunduğu mızrak şeklindeki kostaniçeden (Ayverdi 2011:697) de Ebubekir Paşa'nın terekesinde 120 adet bulunmaktadır ve toplam değeri 1,440 akçedir. Ateşli silah olarak altı adet kara, iki adet de sedefkâri ve kırık olduğu anlaşılan toplam 4,100 akçe değerinde sekiz adet tüfenk bulunmaktadır. Gerek askerlikte ve gerekse yolculukta bele, boyuna ve atların eyer kısımlarına asılmak suretiyle kolayca taşınabilen, deri ve madenden yapılan su kabı olan matharadan/matara (Ayverdi 2011:777) Ebubekir Paşa'nın muhallefâtında biri sırmalı diğeri gümüş olmak üzere 5,500 akçe değerinde toplam 14 tane bulunmaktadır. Çadırın dışında bulunmakla birlikte onun vazgeçilmez bir parçasını oluşturan, çadır ve çadır gruplarını çevreleyen bir tür kuşatma duvarı anlamındaki sokakdan Ebubekir Paşa'nın terekesinde üç çift bulunmaktadır. Toplam değeri ise 24,000 akçedir. Arazide veya ordugâhta özellikle padişah ve üst düzey devlet adamlarına ait çadırların istenmeyen bölgelerle bağlantısını kesen koruyucu, sınırlayıcı ve aşılması yasak birer engel teşkil eden sokakların üst kısımları kale mazgalları gibi çıkıntılı yapılmıştır¹⁵. Savaşlarda silah darbelerinden korunmak amacıyla giyilen zırhtan Ebubekir Paşa'nın terekesinde 63 adet bulunmaktadır. Mükemmel olarak kaydedilen 10 zırhın birim fiyatı 1,800 akçe iken köhne ve kumaş olarak kaydedilen 53 adet zırhın fiyatı 380-530 akçe aralığındadır.

Ebubekir Paşa'nın muhallefâtının % 7'lik kısmını çeşitli tür ve renklerdeki kumaşlar oluşturmaktadır. Bulunduğu makam ve valilik yaptığı Halep şehrinin en ünlü Osmanlı kumaş dokuma merkezlerinden birini oluşturması nedeniyle Ebubekir Paşa'nın muhallefâtındaki kumaş zenginliğini olağan karşılamak gerekir¹⁶. Astar, bez, boğası, çit, çuha, dârâyî, hatâyî, kaytan, kemhâ, kutnî, sandal, telatin, yemeni ve zerbâb defterde kayıtlı kumaş türleridir. Kumaşlar içerisinde en önemli yekûnu astarlık seyrek dokunmuş bir bez olan ve kaftanlara astar olarak kullanılan boğası oluşturmaktadır (Savaş 1993: 284). Boğasılar beyaz, kırmızı, tarçunî, siyah, yeşil ve neftî renklerindedir. Parça halinde altın tel ile dokunan kumaş olan zerbab da Ebubekir

¹⁵ Arapçada zुकak şeklindedir. Bkz. Çürük 1993: 163.

¹⁶ Polonyalı Simeon seyahatnamesinde Halep'te aranan her çeşit kumaşın bulunabileceğini belirtmiştir. Bkz. Simeon 1964: 154.

Paşa'nın muhalefâtındaki kumaşlar arasında bulunmaktadır. Paşanın muhalefâtındaki en ilginç ürünlerden biri de 30 adet kaydedilen ve toplam 7,500 akçe değerindeki köhne kaplan postlarıdır. Yine ince sofdan yapılan hafif bir cübbe olan kerrakeden (Koçu 1969: 154) de 11 adet kayıtlıdır ve toplam değeri 6,290 akçedir.

Muhalefâtın % 5'lik kısmını çeşitli giyim kuşam eşyaları oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde çoğunluğu süslü ve kıymetli kumaştan boyu diz kapağına veya topuklara kadar inen, önden açık, bazısının kolları yarıya kadar yırtmaçlı, astarsız hafif bir üst giyeceği olan kaftanlar ilk sırada gelmektedir. Kırmızı, yeşil ve sarı renkte olan kaftanların değerleri 200-500 akçe arasındadır. Kaftanların toplam değeri 26,535 akçedir. İkinci sırada destar (sarık) gelmektedir. Hünkâr, paşa ve çavuş gibi çeşitleri bulunan destarların değerleri 150-1100 akçe arasındadır. Muhalefât defterinde ayrı başlık altında destarla aynı anlama gelmesine rağmen sarık da kaydedilmiştir. Ayrıca giyim eşyası olarak erkeklerin eskiden evde, sokakta veya yatakta giydikleri kollu, çoğunlukla bol ve uzun giyecek olan entari (Ayverdi 2011:346), gövdeye takılan fişeklik ile sağ omuz üzerinden geçen kılıç kolanlarının adı olan (Koçu 1969: 62) 2000 akçe değerinde bir çapraz bulunmaktadır. Ebubekir Paşa'nın kayıtlı giyim kuşam listesinin 9,100 akçeyle en değerli ürünü kahverengi çuha sıyrımlı vaşak kürktür. 4,050 akçe değerinde bir elmas yüzük dışında muhalefât listesinde takı bulunmamaktadır. 5,000 akçe değerinde soğuktan korunmak için bir adet de mardin parkası kayıtlıdır.

Ebubekir Paşa'nın muhalefatinin % 7'lik kısmını çeşitli tür ve özelliklere sahip at takımları oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde en önemli yekûn eyer takımı olan ve 150-5000 akçe aralığında bir fiyata sahip olan sîm haydarî rahtdır. Yine at gerdanlarına süs olarak takılan bir püskül olan kotaz¹⁷ da bakır, sim, ibrişim özelliğine göre değişik fiyatlarda terekede yer almaktadır. Çul, at örtüsü olan dikdik, ibrişim dizgin, azılı atları kontrol altına almak için veya su içirmeye götürülürken ağızlarına vurulan demir olan kantarma, atın eyer ve semerini bağlamak için karnının altından geçirilerek bağlanan yassı bağ olan kolan, at başlığında atın alını ve burnu üzerinde sallandırılan ve üstüne gümüş veya altın yaldızlı süsler takılmış olan reşme ki Bekir Paşa'nın terekesinde hepsi gümüştür, üzengi anlamında rikab, eğer üzerinden aşırılarak bağlanan tapkur kolanı, çayıra salınan hayvanların ayağına bağlanan ip olan tavile¹⁸, binek hayvanlarının semeri altına konan kaba keçe, eyer keçesi olan teğelti, yan tarafa asılan çanta, kese, torba anlamındaki yancık, üzengi kayışı olan zahma çeşitli adet ve tutarlarda Ebubekir Paşa'nın terekesinde yer alan at takımlarıdır.

Ebubekir Paşa'nın ev eşyaları toplam terekenin % 5'lik kısmına tekabül etmektedir. Çeşitli özellik ve sayıda ayna, boğça, buhurdan, çeşm-i bülbül, fağfuri fincan ve zarf, fener, kumkuma, garar, gülabdan, kaliçe, iskemle, mak'ad, makrama, perde, peşkir, seccade, şamdan, velense, yastık kaydedilen eşyalardır.

Alacaklarının toplamı ise 55.406.5 kuruştur. 28 Safer 1094 (26 Şubat 1683) tarihli belgede Ebubekir Paşa Halep'te kaymakam olan Mehmed Ağa'yı borçlarının alınması hususunda vekil tayin etmiştir. Ebubekir Paşa'nın alacaklarının temini

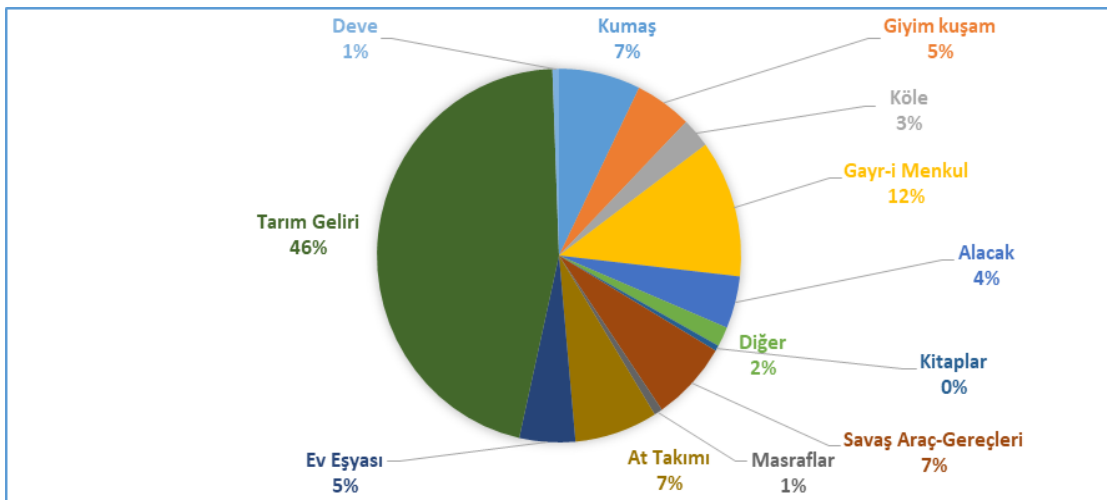
¹⁷ Türkistan'da Tibet yöresinde yetişen ve yak denilen uzun kıllı bir cins öküzün kuyruğundan yapılan tuğ: Bu tüyden yapılan ve at gerdanlarına süs olarak takılan püskül. Bkz. Ayverdi 2011: 698; Kapıkulu süvarilerinin atlarının boyunlarında kotaslar vardı. Bkz. Uzunçarşılı 1988:178.

¹⁸ At tavilesi ve katır tavilesi. Bkz. Yücel 1982: 71.

noktasında problemler olduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlı borçların bir kısmının kimi 10 kimi 15 seneden kalma olduğu, bazılarının borçları inkâr bazılarının ise kabul ettiği kimisinin elinde hüccet kimisinin elinde hüccet olmadığı, bazı borçlu olan köylülerin köylerinin boş olduğu belirtilmiştir. Yine Halil Ağa, zimmetinde olan 15.077 kuruşun ancak 9,077 kuruşunun elinde olduğunu ve önceki yıllarda Ebubekir Paşa ile ayan-ı vilayet arasında muhasebe görüldüğünü ve 9,077 kuruş borcu olduğunu ifade etmiştir (BOA., DBŞM.MHF. d., 12363).

Borçlu	Borç Miktarı (Kuruş)
Mustafa Ağa Köse Ali Ağazade	650
Bayezid Efendi Maraşlı	495
Cemaat-i Bekmesli? (Ömer ve Asım)	1000
Cemaat-i Adillü (Ahmed Bey)	250
Halil Ağa el-vekil	15.077
Halil Ağa el-vekil	30.728
Bektaş Bey	882,5
Şeyh Alizade Esseyyid Hüseyin	630
Fazlı Paşa	833
Emir Ali	2971
...?	1500
Osman Ağa	250
Asım	140
Toplam	55.406.5 ¹⁹

Tablo 3: Ebubekir Paşa'nın Alacakları

¹⁹ Belgede borç toplamı 54.956,5 kuruş olarak verilmiştir. Bkz. BOA., DBŞM.MHF. d., 12363.

Grafik 1: Ebubekir Paşa'nın Malvarlığının Dağılımı.

Ebubekir Paşa'nın seferde iken beraberinde bulunan eşyalarından bir kısmı 20 R.Evvel 1095 (7 Mart 1684) tarihinde Başbakikulu Siyavuş Ağa ve önceden Baş Muhasebeci olan Yusuf Efendi tarafından seçilmek suretiyle hazineye teslim edilmiş ve tutulan kaydın sureti harem kethüdasına verilmiştir²⁰. Seçilen eşyaların önemli bir kısmının gümüşten olduğu dikkat çekmektedir. Gümüşten veya gümüş içeren eşyalar şamdan tepsisi, buhurdan, gülabdan, rikab, leğen, gümüş kabaralı tirkeş, kahve tepsisi, kotas, kılıç, kemer-i raht, büyük sinidir. Teslim edilen eşyalar arasında bir adet de siyah kabzalı altın kılıç bulunmaktadır. Yine değişik cins ve miktarda kumaş da muhalledâttan seçilerek Enderun-ı Hümayun hazinesine teslim edilmiştir.

2-Ebubekir Paşa'nın Halep'te Bulunan Evi

Ebubekir Paşa'nın Halep'te bulunan metrukâtının tespiti ve tutarının İstanbul'a gönderilmesi işi için Dergâh-ı Ali kapıcıbaşlarından Osman Ağa görevlendirilmiştir. Osman Ağa da 1-10 Safer 1095 (19-28 Ocak 1684) tarihli defterle metrukâtın kayıt işini tamamlamıştır (BOA., DBŞM.MHF. d., 12363). Osman Ağa ilk olarak Ebubekir Paşa'nın Sahat-ı Biza Mahallesi'nde bulunan evinden başlamak üzere Halep'te bulunan çiftliklerinde yer alan metrukâtını deftere kaydetmiştir.

Ebubekir Paşa'nın Halep'in sur içinde en büyük mahallelerinden biri olan (Çakar 2016: 95) ve av hayvanlarını satan tüccarların yaşadığı (Alabadin 2019: 68) Sahat-ı Biza Mahallesi'nde bulunan evi, yaşamın evin havlusunda başladığı, yüksek duvarlarla dışardan görülmeyen, eyvanın ana birimi oluşturduğu içinde irili ufaklı odaların, salonların, havuz, bahçe, köşk, ahır, mutfak, kiler ve çeşmenin bulunduğu iki katlı etrafı çevrili oldukça büyük bir konaktır²¹. Ebubekir Paşa'nın evinde dikkati çeken en önemli husus bu kadar büyük bir evin içinde hususi bir hamamın bulunmamasıdır. Halep'te hamam kültürünün yaygın olması evlerde genellikle bu tür mekânlara yer verilmemesine neden olmuş olabilir (Abidin ve Saatçi 2019: 247)²². Kendisi, iki eşi, üç çocuğu ve 14 kölesi ile birlikte yaşadığı konakta iki adet de mutfak bulunmaktadır.

Ebubekir Paşa'nın evindeki mal varlığı kaleme alınırken ilk olarak köleleri kaydedilmiştir. Hanesinde toplamda 14 kölesi bulunmaktadır. Sekiz tanesi cariye altı tanesi de gulamdır. Gulamların tamamı Gürcü asıllı ve 12-15 yaş aralığındadır.

²⁰ Ebubekir Paşa'nın terekesinden alınan eşyalar, Şam Valisi Hüseyin Paşa'nın terekesinden hazineye aktarılan eşyalarla beraber kaydedilmiştir. Bkz. BOA., D.BŞM.MHF., 4/53.

²¹ "İki odalı bir eyvan ve bir matbah ve iki odaya müstemil üç sofalı büyük oda, bir tahtani oda ve iki tahtani sagir oda ve iki sagir odaya müstemil üç sofalı bir büyük oda ve bir fevkani oda ve bir kadem-gah ve bir yazlık ve bir bahçelik ve bir havuz mai müstemil ber-civani havlıdır ve iki kubbeli üç sofalı büyük oda ve bir tahtani oda ve bir hazine(hazne) odalı bir tahtani oda ve bir kiler ve iki fevkani oda ve bir köşk ve bir kahve odası ve bir kademgah ve bir havuz-mai üç küçük bahçeliğe müstemil bir berani havlıdır bir ahır ve bir fevkani oda ve bir küçük tahtani oda ve bir matbah ve bir kademgah ve bir su çeşmesine müstemil ahır havlusudur." Bkz. BOA., DBŞM.MHF. d., 12363 ; Halep şehrindeki konutların özellikleri için bkz. Raymond 1995: 206-208.

²² Ebubekir Paşa'nın evinin bulunduğu Sahat-ı Biza mahallesi'nde ağaçların gölgesinde çeşmesi, hamamı, kahvesi ve camii olan bir meydan vardır. Bkz. Raymond 1995: 213; Tavernier Halep şehrinde erkek ve kadınların sırayla kullandıkları 50 hamamın olduğunu belirtmiştir. Bkz. Tavernier 2006:172; Polonyalı Simeon seyahatnamesinde Halep şehrinin güzel hamamları ve bol ve temiz suyu olduğunu yazmıştır. Bkz. Simeon 1964:155.

Cariyelerinin ise dördü Rus, ikisi Gürcü, ikisi de Çerkez asıllıdır ve seyyib olarak kaydedilmiştir. Belkis ismindeki Rus asıllı cariyesi büyük olarak kaydedilmiştir. Geriye kalanların iki tanesi 15 yaşında beş tanesi de 20 yaşındadır (BOA., DBŞM.MHF. d., 12363). Ebubekir Paşa'nın ayrıca Harim Köyünde bulunan çiftliğinde Yusuf isminde bir kölesi daha bulunmaktadır (BOA., DBŞM.MHF. d., 12363). Paşanın konağında bulunan ve günlük yaşamını yansıtmaları bakımından önem arz eden çeşitli tür ve özelliklerdeki ev eşyaları fiyat kaydı düşülmeden sadece adetleri ile verilmiştir. (Bkz. Tablo 4).

Cinsi	Adet	Cinsi	Adet
Bakır sahan (kebir ve sagir)	73	Yanbolu müstamel turuncu yan	2
Sahan kapağı	78	Türkmen halıçesi müstamel	1
Çamaşır Leğeni	1	Selanik yanı	1
Küçük Lenger	3	Dımaşki küçük ayna	1
Kefgir	1	Frenk aynası	2
Keçe	1	Çit yorgan müstamel	7
Bakır	1	Acem telli zerbeft kırmızı, yeşil,beyaz, alaca yorgan	5
Sofra iskemlesi	3	Acem darayisi mai yorgan	1
Bakır Leğen	2	Acem zerbefti al yorgan	1
İbrik	1	Acem atlas alaca yorgan	1
Fener	2	Acem zerbefti sarı alaca yorgan	2
Ocak demiri	1	Köhne yüz yastığı	4
Maşa	1	Şiltlesiz bursa yastığı müstamel	4
Kalay tulumba	1	Boş sandık	5
Demir maşa	1	Bakır buhurdan	2
Tencere kapağı	6	Gülabdan	1
Asma saat	1	...?	1
Billur fanus	3	Kilim	12
Bakır havan	1	Cedid yanı	4
Müstamel keçe	7	Köhne Cezayir ihramı	1
Yanbolu köhne yan kepe	2	Tire peşkiri	2
Köhne mai velense yan	2	Hamam rahtı mükemmel makramasıyla	2
Müstamel mai velense	2	Bakır şamdan	4
Kırmızı çuha köhne büyük makad	4	Bakır tas	2

Kırmızı çuha köhne küçük makad	4	Sarı leğen ma'a ibrık	1
Çit büyük makad müstamel	14	Bakır şerbet tası	3
Çit küçük makad müstamel	8	Hamam tası	2
Mai yan velense	2	Şikeste ...? Kavanos	3
Mai velense	2	Hille? Tabağı	30
Kapı perdesi (köhne bez)	4	Hille kase	7
Ocak yaşmağı	4	Büyük sağ mertebani tabak	9
Köhne seccade	2	Küçük sağ mertebani tabak	2
Köhne küçük acem halıçesi	1	Sağ mertebani kase	1
Türkmen halıçesi köhne	2	Küçük sağ mertebani nim kase	2
Mai yan velense	1	Şikeste mertebani büyük tabak	7
Türkmen halıçesi yan	4	Şikeste mertebani sagir tabak	1
Kapı perdesi aba	3	İznik kebir tabak	3
Aba yastık	1	Cedid fağfuri tabak sağ ve direkli	46
Köhne mai Cezayir yanı	3	Fağfuri salata tabağı	8
Kapı perdesi köhne çuha	1	Cedid fağfuri nim kase	2
Türkmen kilimi	2	Hoşab kasesi ve direkli	28
Yastık şiltesi penbe	11	Acem köhne halıçe	4
Köhne Selanik yan	1	Minder	9
Bursa yastığı müstamel	25	Köhne çit makad	9
Türkmen küçük halıçe köhne	1	Köhne kadife yastık	3
Penbe minder	6	Köhne bursa yastığı	6
Köhne döşek	11	Çit yorgan	7
Kadife yastık müstamel	11	Acem zerbeft yorgan	3
Sereng yeşil makad	1	Sereng makad	2
Köhne bursa yastığı	2	Sivas keçesi yan	2
Kırmızı döşek	3	Köhne yan ...?	2
Köhne beyaz döşek	2	Selanik yanı köhne	1
Pirinç el ibrığı	1	Selanik yanı arka	2
Pirinç kahve tabağı	1	Müstamel acem halıçesi	6
Müstamel bursa yastığı	8	Cedid acem halıçesi	2

Bakır alebe	3	Uşak halıçesi	2
Bakır el ıbrığı	1	Bezden kapı perdesi	1
Bakır tencere	11	Beyaz bez perde	3
Bakır sahan	2	Abdest leğeni bakır	1
Köhne sahan ma'a kapak	14	Yastık şiltesi penbe	23
Giysi leğeni	2	Yan minderi yün	13
Uzun boylu ıbrık	1	Çadır bezi köhne perde	12
Kazan	2	Köhne tepsi	1
Sagir lengeri	1	Köhne yemeni yastık	5
Güllab	1	Beyaz yan minderi	6
Bakır tencere	9	Acem keçesi müstamel	12
Köhne kabak	1		

Tablo 4: Ebubekir Paşa'nın Sahat-ı Biza Mahallesinde Bulunan Evindeki Eşyaları.

3-Ebubekir Paşa'nın Kitapları

Ebubekir Paşa'nın sefere giderken beraberinde götürdüğü ve Belgrat'ta Mustafa Paşa tarafından satıldığı anlaşılan kitaplarına bakıldığında tefsir ve fıkıh kitaplarının çoğunluk teşkil ettiği 13 kitabı olduğu görülmektedir²³. Halep'te kalan mal varlığı içerisinde herhangi bir kitaba ise rastlanılmamıştır. Zemaşeri tarafından kaleme alınan ve tam adı **el-Keşşâf 'an hağâ'ıki gāvâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eğāvîl fî vücûhi't-te'vîl** (Özek 2002: 329-330) olan el-keşşaf, Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'nin üç defa getirildiği şeyhülislâmlık vazifesi esnasında verdiği fetvalardan oluşan ve klasik Hanefî fıkıh kitapları sistematüğinde düzenlenen **Fetāvâ-yı Yahyâ Efendi** (Yayla 1995: 449-450), XV. yüzyıl Osmanlı hukukçusu Molla Hüsrev'in fıkıhla ilgili **Gurerü'l-ahkâm** adlı eserine kendisinin yazdığı şerh olan **Dürer ve Gurer** (Akgündüz 1994: 27-28), Hanefi mezhebinde geçerli dört fıkıh metninden biri olan **Vikayetü'r-Rivaye**'nin en meşhur şerhi kabul edilen **Şerhu'l-Vikaye**'nin yazarın ismiyle özdeşleşip **Sadrü's-Şeri'a** (Özen 2008: 429) olarak da anılan eser, Devletşah'ın İran şairleri hakkında kaleme aldığı genel nitelikli bir tezkire olan **Tezkiretü's-Şu'arâ/Tezkire-i Devletşah** (Demiroğlu 1994: 244), Buharinin sahih hadisleri topladığı ve Kur'an'ı Kerim'den sonra en güvenilir kitap olarak kabul edilen eseri **El-Câmiu's-Sahih (Sahih-i buhari)**, Ebussuûd Efendinin tefsir kitabı olan **İrşâdü'l-akli's-selîm**, içerisinde halk arasında yaygın olan hikâyeler, atasözleri, şiirler, nükteler ve hikmetli sözler bulunan ve İbn Asım tarafından kaleme alınan ve tam adı **Ha'daâ'ıku'l-Ezâhir Fî Müstahseni'l-Ecvibe Ve'l-Mudhikât Ve'l-Hikem Ve'l-Emsâl Ve'l-Hikâyât Ve'n-Nevâ** (Yaşaroğlu 1999: 327) olan eserler Ebubekir Paşa'nın sefere giderken yanında götürdüğü kitaplardır. Sahih-i Buhari, İslam dünyasında maddi ve manevi sıkıntılardan, hastalıklardan, belalardan kurtulmak

²³ 18. yüzyılda Trabzon Eyaletini idare eden Üçüncü oğlu Ömer Paşa'nın terekesinde 89 cilt kitap bulunmaktadır. Bkz. Aygün 2009: 56; Sivas Valisi Dağistanlı Ali Paşa'nın terekesinde 33 cilt kitap bulunmaktadır. Bkz. Savaş 1993: 252.

amacıyla okunan (Kandemir 1993: 117) bir eser olarak bilinir ve muhtemelen Ebubekir Paşa da sefer esnasında rahatlamak huzura kavuşmak amacıyla bu eseri okumuş olmalıdır. Ebubekir Paşa'nın **Baytarnâme** isminde bir kitabı daha vardır fakat kimin tarafından yazıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu tür eserlerde genellikle atın önemi, cinsleri, beslenmesi ve hastalıkları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (Kırbiyık 1992: 278-282). Bu kitaplar dışında içeriği anlaşılamayan Farsça iki kitap ve bir adet de Kur'an-ı Kerim bulunmaktadır.

Sonuç

Kaplan Mustafa Paşanın kethüdası ve sonradan da Halep beylerbeyi olan Ebubekir Paşa bu görevi bir yıldan az yaptıktan sonra Avusturya seferine katılmak üzere Halep'ten ayrılmıştır. Viyana kuşatması esnasında sağ kolda görev almış ve lağım açma vazifesini üstlenmiştir. Başarısızlıkla biten bu görevin ardından geçici bir süre Estergon Kalesi baş muhafızlığına tayin edilmiştir. Bu görevi esnasında kalenin düşman eline geçmesini engelleyememiş ve bu nedenle siyaseten öldürülerek mallarına el konulmuştur. Özellikle II. Viyana kuşatmasından sonra yaygınlaşan müsadere usulünden, Ebubekir Paşa da nasibini almış ve hem sefer esnasında beraberinde götürdüğü hem de Halep'te bulunan menkul ve gayrimenkullerine el konulmuştur. Yaklaşık dokuz ay süren çalışmalar neticesinde müsadere işi tamamlanmıştır. Muhallefâtının önemli bir kısmını tarım gelirleri oluşturmaktadır. Özellikle çiftliklerinde bulunan altı zeytin değirmeni zeytinyağı üretiminin yapıldığını göstermektedir. Çiftliklerinde bulunan çeşitli tür ve sayıdaki hayvanın varlığı tarımsal üretime ek olarak hayvancılığın ve buna dayalı üretimin de yoğun olduğuna işaret etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akgündüz, Ahmet 1994, "Dürerü'l-Hükkâm", Dia., Cilt:10, İstanbul: Tdv. Yay., 27-28.
- Aygün, Necmettin 2009, "XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Valisi: Üçüncüoğlu Ömer Paşa Ve Muhallefatı", Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Cilt:7, Sayı: 7, 39-77.
- Ayverdi, İlhan 2011, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Kubbealtı.
- Barkan, Ömer Lütfi 1966, "Edirne Kassamı'na Âit Tereke Defterleri1545-1659", *Belgeler*, Cilt:III, Sayı:5-6, Ankara: Ttk Basımevi, 1-479.
- Cezar, Yavuz 1977, "Bir Âyanın Muhallefatı Havza Ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu HüseyinMüsadere Olayı Ve Terekenin İncelenmesi", *Bellekten*, Cilt:XI, Sayı:161, Ankara: Ttk Basımevi, 41-78.
- Çakar, Enver 2006, 17. Yüzyılda Halep Eyaleti Ve Türkmenleri, Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Çürük, Cenap 1993, "Çadır", Dia., Cilt:8, İstanbul: Tdv. Yay., 162-164.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1995, Zübde-İ Vekayiât Tahlil Ve Metin 1066-1116/1656-1704, Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Ankara: Ttk Basımevi.

- Demiroğlu, Ayla 1994, "Devletşah", Dia., Cilt:9, İstanbul: Tdv. Yay., 244-245.
- İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil H. 1099-1100 / M. 1688- 1689 2019, Proje Yönetmeni M. Âkif Aydın, Editör: Coşkun Yılmaz, İstanbul: Kültür Aş.
- Jorga, Nicolae 2005, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt: 4, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kandemir, M. Yaşar 1993, "El-Câmiu's-Sahîh", Dia., Cilt:7, İstanbul: Tdv. Yay., 114-123.
- Kırbıyık, Kasım 1992, "Baytarlık", Dia., Cilt:5, İstanbul: Tdv. Yay., 278-282.
- Koçu, Reşat Ekrem 1969, Türk Giyim Kuşam Ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yayınları.
- Mahmoud Zin Alabadin 2019, Halep Kenti Ve Geleneksel Evleri, Doktora Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Mahmud Zeyn El Abidin, Suphi Saatçi 2019, "Halep Geleneksel Evleri Ve Özellikleri", Fsm İlmî Araştırmalar İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı: 13, İstanbul: 237-250.
- Masters, Bruce 1997, "Halep", Dia., Cilt:15, İstanbul: Tdv. Yay., 244-247.
- Masters, Bruce 2003, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir Ve İstanbul, Çev. Sermet Yalçın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Süreyya 1996, Sicill-İ Osmanî, Cilt: Iı-Iıı, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mumcu, Ahmet 1985, Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Olivier 1977, Türkiye Seyahatnamesi 1790 Yıllarında Türkiye Ve İstanbul, Çev. Oğuz Gökmen, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Öğün, Tuncay 2006, "Müsadere", Dia., Cilt:32, İstanbul: Tdv. Yay., 67-68.
- Özek, Ali 2002, "El-Keşşâf", Dia., Cilt:25, İstanbul: Tdv. Yay., 329-330.
- Özen, Şükrü 2008, "Sadrüşşerîa", Dia., Cilt:35, İstanbul: Tdv. Yay., 427-431.
- Raymond, Andre 1995, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Savaş, Saim 1993, Sivas Valisi Dağıstânî Ali Paşa'nın Muhallefâtı, *Belgeler*, Cilt: Xv, Sayı:19, Ankara: Ttk Basımevi, 249-292.
- Simeon, Lehatsi 1964, Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619, Tercüme Eden Hrand D. Andreasyan, İstanbul: Beha Matbaası.
- Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa 1928, Silahdâr Tarihi I-Iı, İstanbul.
- Şakul, Kahraman 2021, İı. Viyana Kuşatması Yedi Başlı Ejderin Fendi, İstanbul: Timaş Yayınları.

Tavernier, Jean-Baptiste 2006, Tavernier Seyahatnamesi, Çev.Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Telci, Cahit 2007, "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefât Ve Müsâdere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:XXI, Sayı: 2, İzmir: 145-166.

Türkal, Nazire Karaçay 2012, Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-İ Fezleke 1065-22 Ca.1106/1654-7şubat 1695, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 1988, Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları Iı, Ankara: Ttk Basımevi.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 2009, Osmanlı Tarihi, Cilt: Iıı/1, Ankara: Ttk Basımevi.

Yaşaroğlu, M. Kâmil 1999, "İbn Âsım, Ebû Bekir", *Dia.*, Cilt:19, İstanbul: Tdv. Yay., 327.

Yayla, Mustafa 1995, "Fetâvâ-Yı Yahyâ Efendi", *Dia.*, Cilt:12, İstanbul: Tdv. Yay., 449-450.

Yücel, Yaşar 1982, Osmanlı Devket Düzenine Ait Metinler Iv: 1640 Tarihli Es'ar Defteri Tıpkıbasım, Ankara: Dil Ve Tarih-Coğrafya Basımevi.

Zinkeisen, Johann Wilhelm 2011, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt:.5, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

ARŞİV

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

1-Ali Emiri (AE.)

Mehmed IV (AE.SMMD.IV), 107/12445; 14/1508.

2-Bab-ı Defteri (D.)

Başmuhasebe Muhallefat Defteri (D.BŞM.MHF.d.), 12363.

Başmuhasebe Muhallefat Halifeliği (D.BŞM.MHF.), 4/53.

3-Maliyeden Müdevver Defterler (MAD., d.)

7544.

4- İbnülemin

Maliye (*İE.ML.*), 16/1545.